

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 726:27-523.42(497.4)Ljubljana)

Prejeto: 13. 1. 2012

Ana Lavrič

dr. umetnostne zgodovine, znanstvena svetnica, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU,
Novi trg 4, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: lavric@zrc-sazu.si

Ljubljanska cerkev sv. Krištofa za Bežigradom

IZVLEČEK

Cerkev sv. Krištofa na ljubljanskem polju zunaj mesta se prvič omenja leta 1476. Prispevek ugotavlja in spremlja preobrazbe njene stavbne podobe in opreme skozi stoletja. Prvič je bila pomembno predelana leta 1508–1509, ko je stavbar Peter Bezlaj postavil nov prezbitერი in dva oltarja. V letih 1688–1689 je dobila novo ladjo, ki jo je začel graditi Marcello Ceresola in nadaljeval Francesco Ferrata, nato so v letih 1707–1708 postavili še nov prezbitერი, ki ga je verjetno zasnoval Carlo Martinuzzi. Ladjo je v letih 1740–1741 obokal stavbenik Maček. Cerkev je tedaj imela vsaj dva kamnita oltarja (enega je 1696 izdelal Mihael Kuša), okoli 1765 pa je dobila lesen veliki oltar s sliko Antona Cebeja. Zaradi gradnje Gospodarskega razstavišča so leta 1958 cerkev podrli. Nekaj kosov opreme se je ohranilo v Plečnikovi cerkvi sv. Cirila in Metoda.

KLJUČNE BESEDE

Ljubljana, cerkev sv. Krištofa, barok, arhitektura, slikarstvo, kiparstvo, Marcello Ceresola, Francesco Ferrata, Mihael Kuša, Ludvik de Clerick, Janez Krstnik Hardt, Anton Cebej, Miroslav Tomc, Helena Vurnik, Ivan Pengov, Ivan Kregar

ABSTRACT

THE CHURCH OF ST. CHRISTOPHER IN BEŽIGRAD, LJUBLJANA

The Church of St. Christopher in the Ljubljana field outside the city was first mentioned in 1476. The article establishes and follows the transformations of its architectural image and equipment through centuries. The church underwent the first major renovation in 1508–1509, when a new choir and two altars were erected by the builder Peter Bezlaj. In 1688–1689 it obtained a new nave, the construction of which was begun by Marcello Ceresola and continued by Francesco Ferrata. Then in 1707–1708 a new choir was built, most likely according to the design of Carlo Martinuzzi. In 1740–1741 the builder Gregor Maček vaulted the nave. At that time the church had at least two stone altars (one made by Michael Cussa in 1696) and about 1765 it obtained a wooden high altar with the painting by Anton Cebej. Owing to the construction of the Exhibition Centre, the church was demolished in 1958. Some pieces of its equipment have been preserved in Plečnik's Church of St. Cyril and Methodius.

KEY WORDS

Ljubljana, Church of St. Christopher, Baroque, architecture, painting, sculpture, Marcello Ceresola, Francesco Ferrata, Michael Cussa, Ludwig Clerick, Johann Baptist Hardt, Anton Cebej, Miroslav Tomc, Helena Vurnik, Ivan Pengov, Ivan Kregar

Nekdanja ljubljanska pokopališka cerkev sv. Krištofa, ki je stala na ljubljanskem polju, kjer se je v 20. stoletju razvilo sodobno stanovanjsko in poslovno naselje Bežigrad, se je morala leta 1958 umakniti Gospodarskemu razstavišču. Prvotno srednjeveška stavba je bila večkrat predelana. Pričujoči prispevek ugotavlja preobrazbe njene stavbne podobe in opreme skozi stoletja; spremlja jih predvsem prek arhivskih dokumentov pa tudi s pomočjo fotografskih posnetkov, tlorisov in materialnih reliktoev. Med najstarejšimi in najdragocenejšimi arhivskimi viri je matrikula bratovščine sv. Krištofa, ki zajema obdobje med letoma 1489 in 1518 in jo je v transkripciji v celoti objavil Božo Otorepec.¹ Najbogatejši vir podatkov pa so cerkveni računi iz fonda ljubljanskega kapiteljskega arhiva in računske knjige iz župnijskega; podatke iz kapiteljskih računov je delno že objavil Ivan Vrhovnik, a se je osredotočil le na slikarje in kiparje, medtem ko je stavbarje v celoti izpustil. Zasnovo cerkve nazorno kažeta tloris, ki ga je dal pred podrtjem posneti Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, in Plečnikov načrt za prizidavo cerkve sv. Cirila in Metoda h Krištofovi. O podobi cerkve govorijo tudi stare fotografije, ki pa jih je razmeroma malo; večinoma kažejo zunanjščino stavbe, posneto z različnih gledišč, notranjščino pa le delno, kolikor je

vidna izpod arkad prizidane Plečnikove cerkve. Ko so slednjo znova pozidali na novi lokaciji, so vanjo prenesli tudi nekaj kosov opreme iz cerkve sv. Krištofa; ti pričajo o baročnem ambientu in presegnetljivo visokem kvalitetnem nivoju opreme nekdanje šempetrske podružnice. Umetnostna zgodovina cerkve doslej še ni celostno preučila, je pa opozorila na nekaj mojstrov, ki so ali naj bi bili pri njej sodelovali, zlasti na Mihaela Kušo, Antona Čebeja, Gregorja Mačka in Candida Zullianija.²

Cerkve je stala ob cesti zunaj mesta, kjer je bilo izhodišče poti na Posavje, zraven peščene (gramozne), t. i. Turške jame, v kateri so se (domnevno) leta 1472 utaborili Turki, ko so obkolili Ljubljano.³ Okrog nje so se razprostirala polja, le bliže mestu je bilo sredi urejenih vrtov nekaj pristav in posamičnih kmetij s skednji. Za cerkvijo se je pri lesenem križu od glavne ceste odcepila pot v Kleče; tam je bila tudi meja ljubljanskega pomerija.⁴ Patron cerkve sv. Krištof je bil v srednjem veku eden najbolj priljubljenih svetnikov; kot zavetnika zoper naglo in neprevideno smrt so ga častili tudi Ljubljančani, zlasti čolnarji in splavarji, ki so bili nenehno izpostavljeni življenjski nevarnosti.⁵ Cerkev se v virih prvič omenja leta 1476,⁶ na dan sv. Ane leta 1485 pa je bila pri njej ustanovljena že tudi bratovščina sv. Krištofa, ki je s prispevki članov skrbela za vzdrževanje stavbe

Cerkve sv. Krištofa s prizidano cerkvijo sv. Cirila in Metoda, Ljubljana-Bežigrad, ob zaključku gradnje prizidka 1934 (Naš Bežigrad 1995, str. 18).

¹ NAŠ, KAL, fasc. 92; Otorepec, *Gradivo*, str. I; Dolinar, *Bratovščina*, str. 8.

² Strokovna literatura, ki obravnava navedene teme, je citirana v nadaljevanju.

³ Za jamo gl. Valvasor, *Die Ebre*, XV, str. 373; Dolničar, *Annales Urbis Labacensis*, fol. 110v, 117v, 125r–126v; Steska, *Turška jama*, str. 139–140. Leta 1875 so jamo spremenili v pokopališče.

⁴ Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 51.

⁵ Prim. Dolinar, *Bratovščina*, str. 8.

⁶ Za prvo omenbo cerkve gl. Kos, *Srednjeveška Ljubljana*, str. 51, ki s tem zavrača trditev, da je bila cerkev sezidana šele 1497; prim. Höfler, *Gradivo*, str. 339.

Kamniti fragmenti iz nekdanje Krištofove cerkve, pred ž. c. sv. Cirila in Metoda, Ljubljana-Bežigrad (foto: Blaž Resman).

ter za nakup inventarja in paramentov.⁷ Iz bratovščinske matrikule, ki je eden redkih ohranjenih rokopisov te vrste pri nas,⁸ je razvidno, da je bila cerkev v devetdesetih letih 15. stoletja obnovljena. Na to obnovo se najbrž nanaša Dolničarjev zapis, po katerem naj bi bila cerkev zgrajena leta 1497, saj letnica v resnici ne more veljati za sam začetek gradnje.⁹ Večja popravila na stavbi so dokumentirana že v letih 1493–1494, natančneje pa niso določljiva (šlo je za nakup apna, kamnja in lehnjaka ter za streho in zasteklitev oken).¹⁰ Za cerkev so leta 1493 nakupili novo bogoslužno opremo in paramente: dva keliha, srebrno čašo, mašne prte, oblačila, korporal, mašno knjigo in križ za bandero.¹¹

Cerkev je bila prvič pomembneje predelana v letih 1508–1509, ko je stavbar Peter Bezljaj postavil nov prezbiterij in dva oltarja.¹² Na dan nedolžnih

otročičev leta 1508 so namreč sklenili pogodbo z mojstrom Petrom »Steinmetzom« iz Ljubljane, da bo napravil kor in okna v koru ter dva oltarja.¹³ Za zidarska dela so se pogodili z zidarjem Markom.¹⁴ V letu 1509 je dokumentiranih več izplačil mojstru Petru, nadalje nakup lehnjaka, prevoz kamnja, prispevki za gradnjo, obračun in likof.¹⁵ Streho je prekril mojster Jorg.¹⁶ Približno v tem času so tudi obzidali pokopališče.¹⁷ Leta 1511 je deželni glavar Hans Auersperg cerkvi podaril srebrn kip sv. Krištofa s pozlačenim Jezuškom,¹⁸ naslednje leto si je sama priskrbela novo mašno obleko in albe,¹⁹ leta 1515 pa je dala pozlatiti neko podobo.²⁰

Poleg že omenjenih prispevkov članov bratovščine je cerkev dobivala potrebna sredstva tudi z miloščino, zbrano v pušici in po posebnih zbiralcih po mestu, pa tudi z izrednimi darili in volili. Med darovalci srečamo leta 1488 slikarja Erharta in njegovo ženo, ki sta na markovo cerkvi podarila križ za bandero.²¹ Del dohodkov je prihajal tudi od za-

⁷ V bratovščino, ki so jo vodili trije cehovski mojstri, so bili vpisani ljudje vseh stanov. Člani so molili za srečno zadnjo uro in za rajne člane, posebnih milosti pa so bili deležni na bratovščinskih praznikih, ko so se udeležili skupne maše za dušnice za umrle člane. Glavna praznika sta bila god sv. Krištofa (24. julij) in praznik nedolžnih otrok (28. december), gl. Dolinar, Bratovščina, str. 8.

⁸ Bratovščinsko matrikulo hrani NŠAL, KAL, fasc. 92. Rokopis je vezan v pergament. Ker so listi zvezani brez pravega reda, je pri nedatiranih zapisih težko ali sploh nemogoče slediti kronološkemu zaporedju, gl. Otorepec, *Gradivo*, str. I.

⁹ Prim. Otorepec, *Gradivo*, str. II. Glede na znane Dolničarjeve napake pri zapisovanju letnic bi lahko šlo tudi za lapsus.

¹⁰ Otorepec, *Gradivo*, str. 7, 8, 11, 12.

¹¹ Otorepec, *Gradivo*, str. 57, 58.

¹² Otorepec, *Gradivo*, str. VIII, 41; Höfler, *Gradivo*, str. 339; Štefanac, Peter Bezljaj, str. 91–92. Edino ohranjeno delo stavbarja Petra na območju Ljubljane je podružnična cerkev sv. Juda in Tadeja na Viču.

¹³ Otorepec, *Gradivo*, str. 41–42. Slede izplačila, kjer se Peter omenja kot Steinmetz in Maurer. V matriki se mojster Peter omenja že tudi leta 1507, gl. Otorepec, *Gradivo*, str. 53.

¹⁴ Otorepec, *Gradivo*, str. 43–44. Prav tako leta 1508.

¹⁵ Otorepec, *Gradivo*, str. 44–45, 49.

¹⁶ Otorepec, *Gradivo*, str. 43.

¹⁷ Otorepec, *Gradivo*, str. 50. Otorepec zavrača Vrhovčovo trditev (Vrhovec, *Die wohlöbl. Landesfürstl. Hauptstadt*, str. 188), da pokopališča tedaj še ni bilo.

¹⁸ Otorepec, *Gradivo*, str. 29.

¹⁹ Otorepec, *Gradivo*, str. 25, 26.

²⁰ Otorepec, *Gradivo*, str. 20.

²¹ NŠAL, KAL, fasc. 92; Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 107. Slikar Erhart je bil član bratovščine sv. Krištofa v letih 1489–1514.

Kip Boga Očeta iz atike oltarja sv. Krištofa, ok. 1765, krstna kapela ž. c. sv. Cirila in Metoda, Ljubljana-Bežigrad (foto: Blaž Resman).

kupa njiv in kozolcev. Letni obračun so delali 28. decembra, ko je imela bratovščina redni shod.²² Vsakoletne procesije k Sv. Krištofu so bile na velikonočni ponedeljek (prihajala je od stolnice),²³ na markovo (prošnja procesija za spomladanske posevke, ki je vodila prek polj) in na dan sv. Roka (prihajala je stolnična bratovščina Odrešenika sveta).²⁴ Sicer pa so Ljubljančani v procesijah romali h Krištofu prosit za dež, kadar jih je pestila huda suša.²⁵

²² Oturepec, *Gradivo*, str. IV. Med redne izdatke cerkve pa so sodili: razsvetljava, krasitev za praznike, mašno vino, plačilo organistu, šempetrskima vikarjema, ki sta v cerkvi opravljala bogoslužje, in avguštinčcem za pridigo na velikonočni ponedeljek, davki in prispevki ter stroški za redno vzdrževanje cerkvene stavbe, zlasti strehe, in mežnarije.

²³ Valvasor, *Die Ehre*, VIII, str. 787; Stopar, *Sprehodi*, str. 201.

²⁴ NŠAL, KAL, fasc. 26; NŠAL, KAL, fasc. 42. Ključar Plank v obračunih poleg procesij bratovščine Odrešenika sveta omenja tudi procesije tesarskega ceha (1656).

²⁵ Mašo za vreme pri Sv. Krištofu omenja že bratovščinska matrikula, gl. Oturepec, *Gradivo*, str. IV. Procesije za dež omenja Dolničar, in sicer v letih 1693, 1701, 1704, 1705 in 1709, gl. Steska, Dolničarjeva Ljubljanska kronika, str. 79, 90, 148, 161; prim. Steska, Kranjska Marijina božja pota, str. 124; Kemperl, *Romanje*, str. 176 (paginacija po izvodu

Cerkev, opustošeno v času protestantizma, je leta 1586 znova posvetil ljubljanski škof Janez Tavčar, ki je vložil relikvije sv. Ane, Bernarda, Florijana, Vida, Agate in Marije Magdalene, kakor poroča Janez Gregor Dolničar.²⁶ Njegov naslednik Tomaž Hren jo je s pomočjo meščanov v celoti obnovil.²⁷ Kot zastopnik ljubljanskega župana Jakoba Corthonija je leta 1596, ko je bil še kanonik, urejal njegovo volilo v višini 400 fl za popravilo cerkve.²⁸ Po zapisu v cerkvenem urbarju naj bi že leta 1602 »v čast Bogu in za povzdigo katoliške vere« poskrbel za oltarje, tlak, zvonove in zvonik ter druge potrebščine in uredil cerkvene dohodke, vendar je iz nadaljnjih postavk razvidno, da so dela napredovala postopoma²⁹ in se nadaljevala še v času škofa Scarlichija. Ob njegovi vizitaciji leta 1631 so stali v cerkvi trije oltarji: sv. Krištofa, Device Marije in Kristusa (Odrešenika);³⁰ patrocinij slednjega je bil najbrž v zvezi s stolno bratovščino *Redemptoris mundi*.³¹ V letih 1631–1632 je bilo na novo zgrajeno obzidje okrog cerkve, narejena so bila nova vrata na pokopališče in popravljena cerkvena vrata, kupljeni sta bili dve banderci, cerkev pa je bila znotraj in zunaj pobeljena, skupaj z zvonikom.³² Gradbena in pleskarska dela je izvršil zidar Hans Ärtl,³³ ki je hkrati s tesarjem Jakobom Ropotarjem delal pri cerkvi tudi v letih 1639³⁴ in 1640.³⁵ Leta

na Teološki fakulteti). V cerkvi sv. Krištofa naj bi se vsako leto julija zbrali k pobožnosti tudi člani risarske akademije (*Academiae incultorum*), ki je bila v Ljubljani ustanovljena na pragu 18. stoletja, a se zdi, da ni nikdar zares zaživel, gl. Lavrič, Ustanavljanje umetnostnih akademij, str. 74.

²⁶ Dolničar, Drobni zapiski: *Anno Dni 1586. 17. Cal. May. Joannes Epus Labacen. S. R. I. Princeps. in honore(m) Ss.mae Trinitatis et praecipue ad honorem S. Christophori, Eccliam Anno 1497 exstructam denuo consecrauit, ac sequentes reliquias imposuit: S: Annae, S. Bernardi Abbatis, S. Floriani, S. Viti, S: Agatae, et S: Mariae Magdalene*. Navedel je tudi napis: *Anno Dni M. D. 86, 17. Cal. May / Ego Joannes Ep: Labacensis / in honorem Ss.mae Trinitatis, et praecipue ad cultum S. Christoph: / inclusae reliquiae S. Ben.*

²⁷ NŠAL, ŠAL/Viz., fasc. 2, št. 4; NŠAL, KAL, fasc. 46 b; Höfler, *Gradivo*, str. 339.

²⁸ Lavrič, *Vloga ljubljanskega škofa*, str. 36.

²⁹ NŠAL, KAL, fasc. 46 b. En zvon so kupili leta 1617 (24 fl), tlak so uredili leta 1619 (1 fl 36 kr), leta 1624 je Elias Somrak prelil počeni zvon, leta 1628 so kupili 2000 skodel in prekrili streho (tesarji 3 fl 4 kr) ter napravili tri cerkvene klopi, leta 1630 so s škodlami prekrili še streho nad prez-biterijem (jabolko je tesar napravil zastonj).

³⁰ NŠAL, ŠAL/Viz., fasc. 1, št. 1; Lavrič, *Ljubljanska škofija*, str. 69–70. Pokopališče je bilo obzidano, vendar je bil zid že v slabem stanju.

³¹ Bratovščina je za sv. Roka romala v Dravljje in se ustavila tudi pri Sv. Krištofu, prim. NŠAL, KAL, fasc. 42.

³² NŠAL, KAL, fasc. 46 b. Pri križu, kjer so pobirali milodare, so napravili nov »štok« in pritrdili pušico, leta 1634 pa so za »prastari« steber pri Sv. Krištofu napravili nov železen križ.

³³ Neuporabljeno apno so prodali.

³⁴ NŠAL, KAL, fasc. 46 b. Leta 1639 so kupili les in zidne ter obočne opeke (2100 kosov) za potrebe cerkve (9 fl 48 kr), nadalje deske, pesek, 1300 skodel, tramove, špirovce, okovje za cerkvena vrata, vratno krilo.

³⁵ NŠAL, KAL, fasc. 42. Ključar Matija Omersa je za leta 1638–1640 podal obračun, v katerem mdr. našteva: 1638:

1636 je cerkev kupila nova mašna oblačila, štolo in manipel.

Vizitacijski zapisnik leta 1668 opisuje cerkev kot stavbo z odprto lopo, zvonikom, lesenim korom nad vrati in novo zakristijo. Za zakristijo, ki so jo zgradili okoli leta 1662, je ljubljanski knjigotržec Job Weber volil 150 fl. Ker je bila cerkev ozka, so iz nje že odstranili stranska oltarja Device Marije in Kristusa Odrešenika, o katerih poroča vizitator leta 1631. Prav tako so odstranili tudi zidani oltar v lopi.³⁶ Opisano stanje je bilo sad upravljanja cerkvenega ključarja Hansa Planka, ki je leta 1669 podal poročilo o svojem 19-letnem delu.³⁷ Poudarjal je številna popravila, ki jih je v omenjenem času izpeljal. Ko je začel, je bila cerkev brez tlaka in brez

zakristije, imela je slab oltar, pokopališko obzidje pa je bilo že popolnoma ruinirano. Zato je stavbo tla-koval, dal napraviti nov oltar, postavil zakristijo, razširil pokopališko obzidje in ga napeljal krog in krog, kupil nov kelih, klečalnik, mašna oblačila in druge potrebščine.³⁸ Ker je od svojega predhodnika dobil le 60 fl 2 kr, je moral sredstva privarčevati, pridobil pa je tudi razna volila. Privarčevani denar je želel nameniti tudi za razširitev »cerkvice«, ki je bila zelo ozka, oz. za prizidavo kapele. Škofijski ordinarij je prosil za ogled »in situ« in za mnenje, ali naj cerkev razširi ali dogradi kapelo. Plankova namera v njegovem času ni bila uresničena. V naslednjih letih sledijo v obračunih le izdatki za manjša naročila in popravila. Tako je npr. Janez Jakob Schanto leta

Kipa angelov iz atike oltarja sv. Krištofa, ok. 1765, krstna kapela ž. c. sv. Cirila in Metoda, Ljubljana-Bežigrad (foto: Blaž Resman).

manjša popravila strehe (Jakob Ropotar 1 fl 48 kr), 1639: nakup obočne opeke in zidakov (2100 kosov, 9 fl 48 kr), skodel, desk, tramov in špirovcev, zidarska (8 fl) in tesarska dela (7 fl 12 kr), 1640: izplačila Ropotarju (2 fl 40 kr) in Ärtlu (8 fl 52 kr).

³⁶ NSAL, ŠAL/Viz., fasc. 2, št. 4; Lavrič, *Vizitacije*, str. 117–118.

³⁷ NSAL, KAL, fasc. 42. Plankov obračun je kazal primanjkljaj. Poslovanje je pregledal Filip Terpin in ugotovil več nepravilnosti.

³⁸ NSAL, KAL, fasc. 42. Za leta 1656–1666 Plank mdr. našteva: 1656: gradnjo pokopališkega obzidja, 1657: mašna

oblačila, antependij z resicami, špirovce in deske za prekritje pokopališkega obzidja (za zidavo je Jakob Khazian prejel 25 fl 24 kr, tesar pa za prekritje 7 fl 48 kr), 1658: korporal in purifikatorij, barvanje zakristijskih vrat, 1660: 2000 skodel za prekritje cerkvene strehe (6 fl 24 kr), 1500 kosov opeke, rešetke za okna. Gl. tudi NSAL, KAL, fasc. 44, obračun za leta 1662–1668, kjer Plank mdr. navaja, da je leta 1666 kipar Gašper Dollmesinger za 2 fl 40 kr odkupil lipo, ki jo je cerkvi podaril ljubljanski magistrat, prim. Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 127.

1669 napravil novo sliko za eno stran bandera, ki ga je cerkvi podaril ljubljanski magistrat, ob tem pa prenovil še napis, križ in drog.³⁹ Leta 1671 je zidar Jurij Bizel (Wissel) potrdil prejem plačila za pokrivanje pokopališkega obzidja,⁴⁰ nato so zabeleženi izdatki za novo ogredje v zvoniku, za popravilo ostrejša in kritine ipd.⁴¹

Večja dela so se začela, ko je prevzel konec sedemdesetih let službo cerkvenega ključarja pri Sv. Krištofu Janez Marija Menegaglia, po rodu iz Benetk.⁴² Podobno kot Plank je tudi on znal pridobiti ljudi, da so v oporokah volili sredstva za cerkev. Med prvimi pridobitvami njegovega časa so marmornat kropilnik pri cerkvenih vratih (1680), črn mašni plašč (1681), štiri okna z okvirji (1682) ter prižnica (1682, 8 fl, 6 fl 40 kr) in klečalnik v zakristiji (1683, 1 fl 6 kr 1 pf), ki ju je iz smrekovega lesa izdelal in pobarval Andrej Stessel, zlasti pa nov zvon, namesto starega, ki je počil. Ker je bila cerkev prerevna, da bi sama plačala novega, so prosili za finančno pomoč. Ulil ga je Krištof Schlag (1683, za delo in material 79 fl 40 kr) in je bil oktobra 1683 blagoslovljen.⁴³

Pomemben mejnik v stavbni zgodovini cerkve je čas 1688–1689, ko je cerkev dobila novo oz. v celoti predelano ladjo. Menegaglia, ki je prosil magistrat za opeko,⁴⁴ je obsežni poseg utemeljeval s tem, da stavba zelo razpada, zato se je odločil propadanje preprečiti in poskrbeti za popravilo.⁴⁵ Delo je začel in leta 1688 vodil kranjski deželni stavbenik Marcello Ceresola (za delo zidarjev in svoj nadzor je prejel v celoti 106 fl 32 kr),⁴⁶ po njegovi smrti pa ga je leta 1689 nadaljeval in zaključil njegov naslednik, *capomastro* Francesco Ferrata (za delo je skupaj z zidarji prejel 162 fl 38 kr).⁴⁷ V obračunih je navedeno, da so najprej odstranili staro cerkev;⁴⁸ kate-ri in kolikšen del stavbe je bil odstranjen, iz zapisa ni razvidno, vendar je iz sosledja gradnje mogoče povsem upravičeno sklepati, da je šlo za ladjo. Menegaglia je kupil gradbeni material (kamenje za temelje, vezi za zidove, železo, apno, pesek, letve, 7000 kosov opeke za zidavo (od tega 5000 navadnih in 2000 za obok) in 6000 kosov strešne opeke) in najel zidarje, tesarje, ključavničarja (Hans) in kovača (Jakob Wollgemuth).⁴⁹ Za novo ladjo je mizar leta 1689 napravil dvoje vrat in šest oken, portale pa je

Cerkev sv. Krištofa pred gradnjo prizidka (Naš Bežigrad 1940, str. 27).

³⁹ NŠAL, KAL, fasc. 44; Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 126; Steska, *Slovenska umetnost*, str. 125.

⁴⁰ NŠAL, KAL, fasc. 44; Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 124. Zaradi nepismenosti zidarja je njegovo pobotnico podpisal kipar Friderik Renner.

⁴¹ NŠAL, KAL, fasc. 143.

⁴² Menegaglieve obračune iz let 1679–1696 hrani NŠAL, KAL, fasc. 26.

⁴³ NŠAL, KAL, fasc. 26. Ko je pri Sv. Krištofu počil zvon, je bila cerkev prerevna, da bi sama plačala novega, zato so prosili za pomoč; prispevek so dali tudi kanoniki (1683, 1684). Med deli tega obdobja se omenjajo tudi kamnita

stopnica v zakristiji (1681) in popravila cerkvene strehe (1682, 1685).

⁴⁴ NŠAL, KAL, fasc. 46 b.

⁴⁵ Dela so tekla od 21. avgusta do 30. oktobra 1688 in od 21. marca do 30. avgusta 1689.

⁴⁶ Za stavbarja gl. Naňková, Lubej, Ceresola, str. 558.

⁴⁷ Za stavbarja gl. Lubej, Ferrata, str. 20.

⁴⁸ NŠAL, KAL, fasc. 26: [...] *per caratura e spesa a far demolir la chiesa vecchia*.

⁴⁹ NŠAL, KAL, fasc. 26: Menegaglia je kamenje za temelje dobil iz Šiške in Rakovnika, železo od Bucellenijev, nekaj apna pa je odkupil od diskalceatov. Zidarjem je izplačal 106 fl 32 kr, 50 fl 14 kr, 4 fl 24 kr in 8 fl.

izdelal kamnosek Matej Potočnik.⁵⁰ Okna so nato leta 1692 zavarovali z železnimi mrežami in zasteklili (steklar Simon Lingau), hkrati so vzdali še tretja vrata (5 fl, 90 fl), ki jih je izdelal Andrej Stessel (3 fl 40 kr), Matej Potočnik pa je izklesal okvir (1693).⁵¹ V ladji so nato sezidali obokan, na stebre oprt pevski kor (1694).⁵² Stroški za zidarje, tesarje, ročne delavce in material (mdr. 4350 zidakov) so znesli 291 fl 51 kr. Vse kamnoseške elemente je izdelal Matej Potočnik.⁵³ Mizar Leonhart Staffenheller je na pevskem koru in na stopnicah napravil izrezljano ograjo ter izdelal sedeže v cerkvi (1694).⁵⁴

Prenovljena cerkev je kar klicala po novi opremi. Menegaglia je leta 1693 poskrbel za oltarni okras, in sicer za tri zastekljene relikviarije⁵⁵ in za preproste podobe štirih evangelistov na pergamentu, vstavljene v pozlačene rezljane okvirje ter zastekljene z beneškim steklom.⁵⁶ Ali so bile nemara te podobe zametek novih dveh stranskih oltarjev, za katere naj bi tudi po prezidavi v ladji še vedno ne bilo dovolj prostora? Hkrati je začelo teči tudi prizadevanje za nov veliki oltar. Zadeva se je povezala z volilom Janeza Leitrerja, ki je zapustil cerkvi 300 fl za oltar s sliko sv. Janeza.⁵⁷ Janez Lenart Bobeš je kot izvršilec njegove oporoke leta 1692 zaprosil škofijski ordinariat za dovoljenje, da se iz pokojnikovega volila v cerkvi postavi oltar sv. Janeza Evangelista, za katerega naj se določi primeren prostor. Ob tem je škofa tudi obvestil, da se je glede izdelave že dogovarjal s kamnosekom in se z njim pogodil za oltar (narejen v skladu z modelom) za 100 tolarjev. Preostanek od vsote 300 florintov deželne veljave, kolikor je znašalo volilo, naj bi se porabil za sliko in druge oltarne rekvizite. Ordinariat je določil, naj se, ker je cerkev ozka in ni dovolj prostorna za stranske oltarje, veliki pa je od starosti že načet, napravi nov oltar v prezbiteriju in na njem združi oba patroninija, tj. sv. Janeza Evangelista in sv. Krištofa. Če bodo naredili tako, naj se za kamniti oltar porabi celotno volilo, ker ima cerkev za vzdrževanje stavbe in enega oltarja dovolj sredstev.⁵⁸ Oltar je izklesal

Mihael Kuša leta 1696.⁵⁹ Na račun je prejel več izplačil: 100 fl decembra 1694, 60 fl junija 1695, 40 fl septembra 1696 in 40 fl novembra 1696 ob zaključku dela.⁶⁰ Zdi se, da je kljub želji ordinariata postavil samostojen Janezov oltar in da je cerkev nov veliki oltar dobila šele pozneje, hkrati z novim prezbiterijem. Morda od tod izhaja tudi teza, da naj bi bil Kuša za cerkev sv. Krištofa napravil dva oltarja,⁶¹ česar viri ne potrjujejo. Za oltar štirih evangelistov, ki naj bi bil pendant Janezovemu, je leta 1697 Ludvik de Clerick naslikal oltarno podobo (35 fl 33 kr 1 pf).⁶² Naslednje leto so cerkev okrasili še s štirimi sličicami oz. relikviariji z zrcalci (5 fl 20 kr).⁶³ Potem so kupili dva posrebrena svečnika (4 fl) in Križanega (1 fl) ter štiri posrebrene vaze s cveticami (2 fl 6 kr) za Janezov oltar (1699),⁶⁴ oltarno menzo pa utrdili s sponami (1700).⁶⁵

Na pragu 18. stoletja so pri cerkvi spet oživila gradbena dela, ni pa jasno, ali je bila že sploščka v načrtu tudi gradnja novega prezbiterija. Leta 1702 so namreč kupili deske za prekritje starega prezbiterija in zakristije (40 fl);⁶⁶ podatek je zanimiv tudi zato, ker potrjuje, da se je zidava v letih 1688–1689 res nanašala na ladjo. Povod za nov prezbiterij, zgrajen v letih 1707–1708, je bila nedvomno milostna Marijina podoba, ki jo je leta 1705 z Dunaja prinesel neki Marijin častilec, verjetno Frančišek Anton Menegaglia. Imena arhitekta, ki ga je k delu pritegnil njegov sorodnik, cerkveni ključar Janez Marija Menegaglia, viri ne sporočajo. Po tlorisu sodeč bi bil novogradnjo lahko zasnoval Carlo Martinuzzi. Dosej je bila sicer pripisana Gregorju Mačku, a ta bi v našem primeru utegnil biti le polir.⁶⁷ Damjan Prelovšek je menil, da je bila cerkev v tem času na novo zgrajena in najprej zamišljena kot centralna kapela, šele v začetku štiridesetih let pa z dograditvijo podolžne ladje spremenjena v longitudinalno cerkev.⁶⁸ V tlorisu skoraj kvadraten, s pari vogelnih pilastrov členjen prezbiterij s »triosminsko« poglobljenim oltarnim zaključkom v resnici daje vtis, da so oltar umaknili v nišo, ker so v razmeroma majhni cerkvi

50 NŠAL, KAL, fasc. 26: Potočnik je leta 1690 prejel 74 fl 8 kr 2 pf, leta 1691 pa 18 fl 33 kr 1 pf. Pobotnici je zaradi njegove nepismenosti podpisal Francesco Stibelli. Dvoje mrež pri vratih je napravil kovač Jakob Wolgemuth (1688).

51 NŠAL, KAL, fasc. 26. Zabeležen je tudi nakup tramov, špirovcev in kamna (1692).

52 NŠAL, KAL, fasc. 26: *Notta delle spese fatte per il volto e coro nella chiesa [...] piombo per li capitelli delle colone sotto il coro.*

53 Potočnik je delal tudi pri stopnicah na kor (1695, 22 fl 24 kr). Bil je stalni sodelavec pri cerkvi, od katere je imel v najemu dve njivi in več »štantov« kozolca, gl. urbar cerkve sv. Krištofa 1680–1725 (NŠAL, ŠAL/ŽA, Ljubljana – Sv. Peter, razne knjige, fasc. 25).

54 Izplačan januarja 1694, 5 fl 20 kr in 11 fl 20 kr.

55 NŠAL, KAL, fasc. 26. Relikviarije je zasteklil Simon Lingau.

56 NŠAL, KAL, fasc. 26. Izdatki za podobe so znašali 4 fl, za okvirje 2 fl, 2 fl 15 kr in za steklo 2 fl 15 kr.

57 NŠAL, KAL, fasc. 26.

58 NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 10, št. 17, pp. 38–42.

59 Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 120; Stele, Ljubljansko baročno kiparstvo, str. 34; Vrišer, *Baročno kiparstvo*, str. 202; Polajnar Frelih, *Baročni črni oltarji*, str. 77. Kuša je že leta 1692 za cerkev sv. Krištofa oskrbel apno in gašenje.

60 NŠAL, KAL, fasc. 26; Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 120.

61 Vrišer, *Baročno kiparstvo*, str. 202; Polajnar Frelih, *Baročni črni oltarji*, str. 77.

62 NŠAL, KAL, fasc. 46 b. Za slikarja gl. Lubej, Clerick, str. 534. – V tem letu so kupili tudi tramove in plošče za novo streho (1697).

63 NŠAL, KAL, fasc. 46 b.

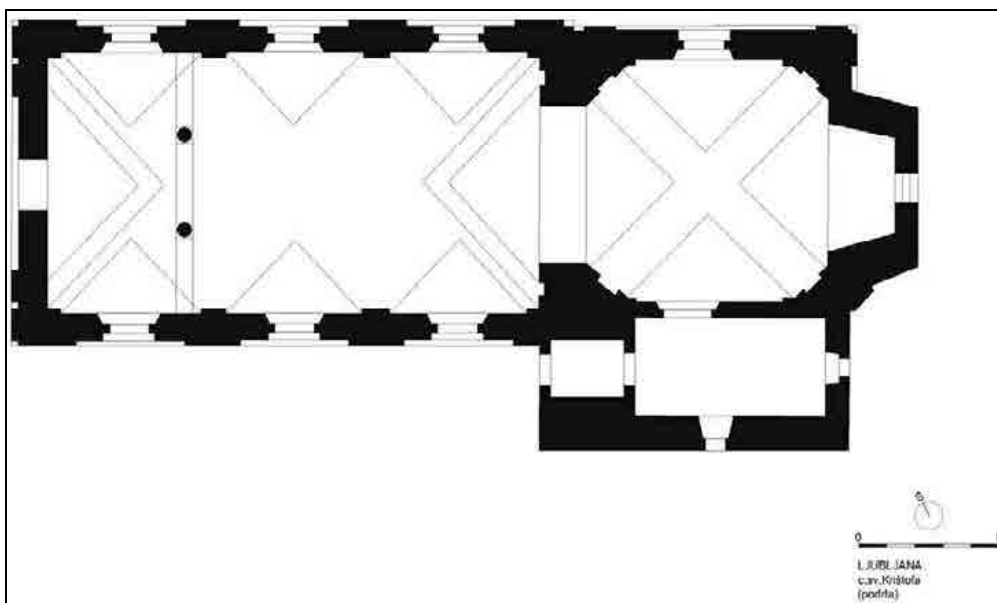
64 NŠAL, KAL, fasc. 164 a.

65 NŠAL, KAL, fasc. 164 a. Za spono je bil leta 1701 izplačan Hanss Pökh.

66 NŠAL, KAL, fasc. 164 a: [...] *per 100 tauole lunge per coprir il vecchio coro e sacrestia.*

67 Za nova dognanja o zidarjih in stavbenikih Mačkih gl. Resman, Mački, str. 85–108.

68 Prelovšek, Ljubljanski baročni arhitekt, str. 96.

Tloris cerkve sv. Krištofa, Ljubljana-Bežigrad (po načrtu LjRZVNKD izrisal Nejc Bernik).

čeleli pridobiti več prostora, vendar ni mogoče »odpisati« ladj, ki je očitno niso podrli.

Potem ko so pripravili gradbeni material (les, apno, deske, svinec, železo, opeko, opeko za oboke in strešno opeko, hraste za povezavo zvonika – im. campanile), so že aprila 1707 pripeljali novi oltar, za katerega so trije zidarji pripravili trdne temelje, kar navaja k domnevi, da je bil kamnit.⁶⁹ Na njem je dobila odlično mesto Marijina podoba, ki je med meščani kmalu zaslovela kot *Mater gratiarum*, še zlasti po tem, ko je po čudežu ostal nepoškodovan delavec, ki je padel z odra.⁷⁰ Postala je zatočišče ljudem v stiskah, ki so tu prejemale velike milosti. Letno slovesnost so ob njej obhajali na dan Imena Marijinega, prvič 15. septembra 1709.⁷¹ Slika se ni ohranila in doslej tudi ni znan noben njen grafični posnetek. Po naslovu sodeč ni šlo za poseben ikonografski tip podobe, je pa bila Marija na njej najverjetneje predstavljena z Detetom. Oltar so opremili s kanonskimi tablami (23 kr, okvirji 1 fl 59 kr), usnjenima blazinama in zelenim prtom, poskrbeli pa so tudi za popravilo kositrnih mašnih vrčkov in novo skodelo, za dva portatila (6 fl) in nov črn mašni plašč (6 fl);⁷² stroški za cerkev so v tem letu dosegli kar 1.023 fl.

⁶⁹ NŠAL, KAL, fasc. 164 a: *Specifica delle spese per la fabrica di S. Cristoforo*.

⁷⁰ Dolničar, *Marianale Carnioliae*; Steska, Kranjska Marijina božja pota, str. 123, 124.

⁷¹ Konec avgusta 1709 je Francišek Anton Menegaglia prosil škofijski ordinariat za dovoljenje, da bi se pri sliki Blažene Device Marije, ki je izpostavljena na velikem oltarju, na bližnji praznik Imena Marijinega smela opraviti peta maša s pridigo, gl. NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 13, št. 25, p. 220.

⁷² NŠAL, KAL, fasc. 164 a. Leta 1707 so kupili tudi več pozamentnije za cerkev.

Zasluge cerkvenega ključarja Janeza Marije Menegaglia za pridobitev milostne podobe in posodobitev cerkvene stavbe je v svojih noticah zabeležil Janez Gregor Dolničar: *Templu(m) S. Christophori a D. Mengalia aedificatum, et prodigiosa Dei genitricis, Matris gratiarum effigie nobilitatu(m)*.⁷³ Napis, ki ga je zapisal, bi utegnil biti prepis obstoječega v cerkvi ali pa je bil le njegova osebna zamisel: *Aedem quam spectas. / Diuo Christophoro sacram, et prodigiosa / Dei Genitricis Matris gratiarum / Effigie nobilitatam. / Anno 1497 exstructa(m), a Joanne E.po / Lab: S. R. I. Principe An: 1586 / 17. Cal. May consecrata(m) / uetustate ruinosa(m) / Jo.es Maria Mengalia, Venetus, senator / Lab: et con: Eccl: / in hanc formam*.⁷⁴

Ob prezbitariju so zgradili novo zakristijo in jo povezali z zvonikom. Kamnosek Matej Potočnik je za zakristijo izklesal portal (3 fl 7 kr), mizar je za dela v cerkvi in zakristiji prejel 13 fl 29 kr, slikar pa 9 fl 17 kr. Kupili so tudi železo za rešetke na oknih. Steklarska dela je opravil Janez Filip Tazell (13 fl 41 kr), ključavničarska pa Hans Schwarz.⁷⁵ Mizar Jožef Staffenheller je napravil v zvoniku dvojne vrat in tri okenske okvirje s šestimi krili, v zakristiji črno in rjavo pobarvano omaro iz smrekovine s štirimi velikimi predali, dve omarici za kelihe s predaloma ter vrata in klečalnik iz smrekovine, v cerkvi pa dve stopnici pred velikim oltarjem in antependij. Obnovil je tudi cerkvene klopi, dodal dve novi in stari napravil nova sedišča, pri velikem oltarju pa je

⁷³ Dolničar, Drobni zapiski, p. 16.

⁷⁴ Dolničar, Drobni zapiski, p. 16.

⁷⁵ NŠAL, KAL, fasc. 164 a; Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 113, 115. Schwarz je pritrldil tudi omarico za oltarjem in priskrbel okovje za klečalnik v zakristiji (1707, 17 fl 40 kr).

*Stara cerkev sv. Krištofa in nova cerkev sv. Cirila in Metoda, pogled s pokopališke strani
(Naš Bežigrad 1995, str. 21).*

izdelal še klop iz hrastovine (računal 43 fl 30 kr, prejel 39 fl 40 kr). Leta 1708 so na gradbišče pripeljali precej kamenja iz različnih kamnolomov, nekaj tudi od stolnice; kot kaže, so ga vsaj deloma uporabili za obzidje. Za zunanji okras je poskrbel Andrej Jožef Jamšek, ki je na cerkev naslikal angela, z obeh strani pozlatil križ, zvezdo in luno, pozlatil in pobarval jabolko s križem in petelinom, poleg tega pa je tudi naslikal slepo okno, popravil antependij in pozlatil okvir podobe Naše ljube Gospe (9 fl 17 kr).⁷⁶ Kušev oltar je Francesco Bombasi leta 1707 dopolnil s kamnitim antependijem (50 fl),⁷⁷ za njegov pendant s Clerickovo sliko štirih evangelistov pa je slikani antependij napravil Janez Krstnik Hardt (1707, računal je 5 fl).⁷⁸ Leta 1709 so v cerkvi izpostavili podobo Janeza Nepomuka, ki je po beatifikaciji (1721) do pomladi 1722 dobil lasten kamnit oltar.⁷⁹ V tem času so tudi obnovili znamenje, ki je stalo ob cesti v bližini cerkve: za Križanega je kipar Johannes Mass prejel 15 fl, slikar Janez Mihael Reinwaldt, ki ga je pobarval in pozlatil, pa 16 fl, hrastov križ je napravil mizar Horman, sodeloval je tudi ključavničar Sebastian Auer. Križanega so obnavljali spet leta 1729, ker je vanj treščilo:

popravljal ga je kipar Matija Kernic (Vernic), preslikal pa Janez Ziegler.⁸⁰ Leta 1730 je ob popravilu strehe na zvoniku Valentin Jamšek pozlatil križ in jabolko.⁸¹ Obsežnejših del pri sami cerkvi pa nato več let ni bilo.⁸²

Zadnji korak v barokizaciji cerkvene arhitekture je bil narejen v letih 1740–1741, ko je Gregor Maček obokal ladjo;⁸³ tedaj je notranjščina dobila bolj zrelobaročen videz, sistem lizen in »prislonjena« fasada (s paroma pilastrov, arhitravom in trikotnim čelom) pa sta razgibala tudi zunanjščino, ki je sicer ohranila značilne proporce poznega 17. stoletja. Enoladijski prostor je dobil preprosto členitev s plitvimi pilastri, ki so nosili banjasti obok.⁸⁴ Za obokanje so kupili 17.700 kosov opeke (205 fl 53 kr), Maček pa je prejel 407 fl 6 kr.⁸⁵ V naslednjih letih so skrbeli predvsem za streho; popravljali so jo v letih 1743 in 1744 (tedaj so tudi kupili mašni plašč iz črnega damasta za 16 fl),⁸⁶ nato spet 1749–1750, ko so za pokritje zakristije kupili 2000 skodel⁸⁷ in je

⁷⁶ NŠAL, KAL, fasc. 164 a; Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 113, 115; Steska, *Slovenska umetnost*, str. 109.

⁷⁷ NŠAL, KAL, fasc. 164 a; Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 106, antependij povezuje z oltarjem štirih evangelistov, vendar uporabljeni izraz »compagno« kaže le na podobnost z imenovanim oltarjem.

⁷⁸ NŠAL, KAL, fasc. 164 a; Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 112; Steska, *Slovenska umetnost*, str. 23. V ta namen so kupili tudi apno in opeko.

⁷⁹ NŠAL, ŠAL/Šk. prot., fasc. 16, št. 31, p. 317; Resman, Šentjakobska cerkev, str. 205; Lavrič, *The Iconography*, str. 61, 62.

⁸⁰ NŠAL, KAL, fasc. 164 a; Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 118, 129; Steska, *Slovenska umetnost*, str. 131. Kipar je pri Križanem popravil prste, prsi, nogo, prtlj in podnožje.

⁸¹ NŠAL, KAL, fasc. 164 a; Vrhovnik, Arhivski poberki, str. 115.

⁸² NŠAL, KAL, fasc. 164 a. Leta 1715 se pri cerkvi omenjajo le manjša dela, večjih izplačil (razen za popravila znamenja križa) pa ni zabeleženih vse do 1738–1739, ko so s kamnitimi ploščami prekrili pokopališko obzidje.

⁸³ NŠAL, KAL, fasc. 164 a; Resman, Mački, str. 95, je obokanje pripisal Mačkovi delavnici; Sapač, Baročni arhitekti, str. 248.

⁸⁴ Prim. Krečič, Sveti Krištof, str. 79.

⁸⁵ NŠAL, KAL, fasc. 164 a. Zabeleženi so gradbeni stroški v višini 623 fl 21 kr.

⁸⁶ NŠAL, KAL, fasc. 164 b.

⁸⁷ Prim. Prelovšek, Ljubljanski baročni arhitekt, str. 96.

Sv. Boštjan, oltar sv. Krištofa, ok. 1765, ž. c. sv. Cirila in Metoda, Ljubljana-Bežigrad (foto: Blaž Resman).

Sv. Rok, oltar sv. Krištofa, ok. 1765, ž. c. sv. Cirila in Metoda, Ljubljana-Bežigrad (foto: Blaž Resman).

kovač popravil angela in petelina na strehi.⁸⁸ Obračuni ne kažejo, da bi v tem času potekala večja gradbena dela, zato ni verjetno, da bi bilo obokanje cerkve izvedeno šele tedaj in da bi ga izpeljal Candido Zulliani, ki naj bi bil dokončal tudi fasado.⁸⁹ Domnevnega Zullianijevega prispevka k cerkvi, ki je bil argumentiran po slogovni plati, viri neposredno ne potrjujejo.⁹⁰

Po sredini 18. stoletja (1754–1755) je cerkev dobila troje novih hrastovih vrat.⁹¹ Leta 1762 so začeli obnavljati zvonik in ga prekrili s kamnitimi ploščami,⁹² hkrati so napravili tudi nova vrata na po-

kopališče. Nato so začeli prenavljati cerkveno opremo. Mojster, ki je okoli leta 1765 izdelal novi veliki oltar, še vedno ostaja anonimen, saj obračun za ta čas ni ohranjen (oz. v razvidu), slogovno sorodno gradivo v Ljubljani in okolici pa doslej tudi ni razkrilo njegovega imena. Razgibani poznobaročni kipi tako v kompoziciji kot v detajlih razkrivajo spretno roko in so izrazno poglobljeni. Slednje je opaziti zlasti pri kipu Boga Očeta, ki izraža blagohotnost in usmiljenje (nekdanje skupaj z dvema angeloma sedel v atiki, zdaj je v krstni kapeli). Plastiki sv. Roka in Boštjana, zavetnikov zoper kugo, kažeta na stiske tedanjega časa; za romarje (zlasti za člane stolnične bratovščine Odrešenika sveta), ki so se na poti k Sv. Roku v Dravljje ustavili pri Sv. Krištofu, sta bila kakor uvertura v nadaljnje češčenje. Središče oltarnega nastavka zavzema slika sv. Krištofa. Monumentalno podobo orjaškega svetnika v mehko naslikani krajini je leta 1765 napravil Anton Cebej, ki je delo tudi signiral. V baroku je bil svetnik kot samostojen lik redek motiv, v našem primeru pač vezan na patrocinij cerkve, pogostejše pa ga srečujemo v skupini štirinajstih priprošnjikov v sili.⁹³

⁸⁸ NŠAL, KAL, fasc. 164 b. Skodle in žeblje za prekritje zakristije so kupili spet leta 1751–1752.

⁸⁹ Prelovšek, Ljubljanski baročni arhitekt, str. 96. Teza se opira na poročilo prošta ljubljanskemu magistratu, po katerem naj bi bila cerkev še leta 1748 prekrita le z zasilnim in že trohnečim lesenim stropom, kar pa iz citiranega vira v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (Cod. I/87, 1748, fol. 98) ni razvidno.

⁹⁰ Prelovšek, Ljubljanski baročni arhitekt, str. 96; prim. Krečič, Sveti Krištof, str. 79; Sapač, Baročni arhitekti, str. 269.

⁹¹ NŠAL, KAL, fasc. 140. Obračun navaja tudi ključavničarja, ki je izdelal okovje.

⁹² NŠAL, KAL, fasc. 164 b. Zvonik so tudi pobarvali (15 fl 3 kr), kovač pa je na njem popravil železni križ (2 fl 30 kr).

⁹³ Za sliko gl. Šerbelj, Slikar Anton Cebej, str. 118–119; Šer-

Oltar sv. Krištofa iz nekdanje Krištofove cerkve, ok. 1765, ž. c. sv. Cirila in Metoda, Ljubljana-Bežigrad (foto: Blaž Resman).

Hkrati z velikim oltarjem je cerkev verjetno dobila tudi novo prižnico; med letoma 1766 in 1768 jo je pozlatil Jožef Eisenbichler (Raisenbichler), ki je za delo in zlato prejel 70 fl (dodatno še 8 fl za pozlatitev listovnika).⁹⁴

Do večjih naročil je prišlo spet v drugi polovici 19. stoletja. Leta 1869 so obnovili tlak (delo je izvedel Lovrenc Čamernik), pozlatili kelih in pateno ter kanonske table, od župnijske cerkve sv. Petra pa so kupili osem svečnikov. Leta 1870 so pozlatili kapitole pri stranskih oltarjih, leta 1871 so kupili »zlato« kazulo za 200 fl. Za stranska oltarja je Miroslav Tomc naslikal leta 1872 štiri evangeliste, 1873 pa sv. Janeza Nepomuka.⁹⁵ V tem času (1873) so obnovili tudi veliki oltar (za 400 fl). Leta 1874 so

Anton Cebej: Sv. Krištof, 1765, ž. c. sv. Cirila in Metoda, Ljubljana-Bežigrad (foto: Blaž Resman).

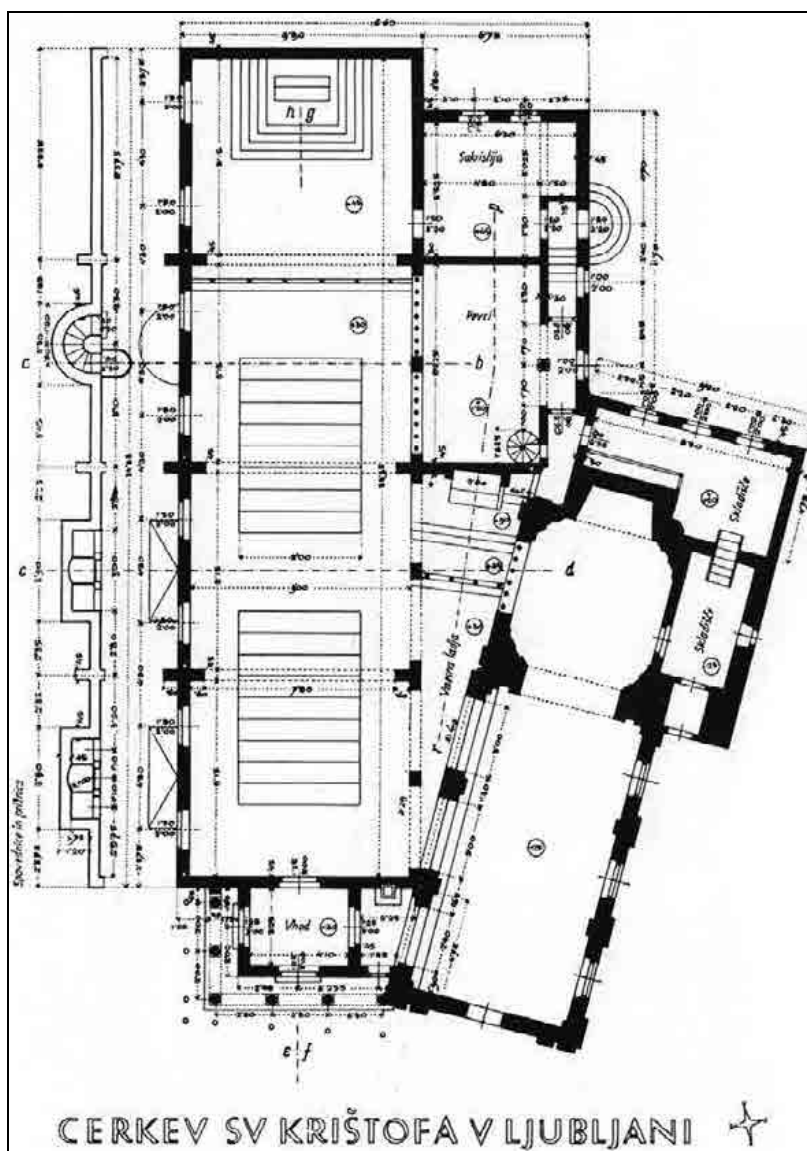
kupili nova liturgična oblačila, paramente in misale, naslednje leto pa priskrbeli novo omaro zanje (54 fl). Leta 1879 so s kipom titularnega svetnika, ki ga je izdelal kipar Tomc za 125 fl, okrasili nišo na pročelju nad glavnim vhodom. Nato so 1888 kupili vijolično kazulo (68 fl) in pobelili zunanjšino cerkve (80 fl). Večjega obsega je bilo popravilo zvonika, ki so ga izvedli leta 1894 za 393 fl 37 kr; za pasarska dela pa so tedaj plačali 64 fl 70 kr.⁹⁶ V prvi polovici

belj, Katalog Cebejevih del, str. 93; Šerbelj, *Anton Cebej*, str. 84, kat. št. 32, z navedbo starejše literature. Kot čas nastanka slike nekateri navajajo tudi letnico 1763, prim. Steska, Iz nekdanjih dni, str. 29–30; Razbočan, *Kronološki prikaz*, str. 9.

⁹⁴ NAŠ, KAL, fasc. 164 b; Vrhovnik, *Arhivski poverki*, str. 107; Steska, *Slovenska umetnost*, str. 103.

⁹⁵ Prim. Steska, *Slovenska umetnost*, str. 315.

⁹⁶ Iz računskih knjig 19. stoletja (NŠAL, ŠAL/ŽA, Ljubljana – Sv. Peter, razne knjige, fasc. 9) velja omeniti še nekaj postavk o nakupih in popravilih pri cerkvi, in sicer 1869: pozlatitev keliha, patene in kanonskih tabel, 1871: zidarska (30 fl 90 kr) in ključavničarska dela (31 fl 90 kr) ter okna (80 fl 50 kr), 1872: izplačila Miroslavu Tomcu (80 fl in 60 fl), 1873: tapeciranje tabernaklja (15 fl), ureditev vhoda v zvonik (mizar 32 fl) in zakristijskih vrat (kamnosek 6 fl 7 kr, ključavničar 19 fl), 1874: nova črna kazula (91 fl 90 kr), 1875: izplačilo kamnoseku Čamerniku (85 fl 20 kr), 1885: beljenje notranjščine cerkve (100 fl), 1887: oltarna slika (5 fl), 1891: pasarsko delo (17 fl), 1895: kamnoseška (53 fl), mizarska, pleskarska, pasarska in zlatarska dela, 1898: popravilo strehe.

Jože Plečnik: Načrt povezave stare cerkve sv. Krištofa z novo cerkvijo sv. Cirila in Metoda, 1933, Ljubljana-Bežigrad (Plečnik, Architectura perennis, str. 111).

20. stoletja je cerkev pridobila več slik: šmarnično izpod čopiča Helene Vurnik (1919), bandersko Simona Ogrina (1923), sv. Antona Padovanskega, delo Staneta Cudermana, sv. Terezije Deteta Jezusa, delo p. Blaža Farčnika. Obhajilno mizo (1918), božji grob (1925) in druga kiparska dela (1923) je izvedel Ivan Pengov. Pasarske izdelke za cerkev (predvsem svetilke) je napravil Ivan Kregar (1919, 1925, 1926).⁹⁷ Po drugi svetovni vojni je v opremo

(inženir Strancar 750 K), bandero (8040 K) z Ogrinovo sliko (2000 K), kiparska (Pengov 3000 K, 4000 K, 3000 K in 9650 K), zidarska (gradbena družba 21438 K) in mizar-ska dela (Senica 18340 K), snetje križa z zvonika, podiranje spomenikov za cerkvijo, odstranitev železne ograje, darovi delavcem pri dovrstitvi stolpa, zlatenje in snaženje cerkvene posode (Drnovšek), kip sv. Antona (tvrdka Šmidt 675 K), električna napeljava, pozlačenje 2 križev pri stranskih oltarjih (Drnovšek), stroški za slovesnost (posvetitev zvonov), popravilo kropilnika (kamnosek Kimovar 1150 K), nakup dveh kipov iz Zagreba (Ničman 3485 K), pleskarsko delo (Černe 6536 K), 1925: božji grob (Pengov 223 K, 900 K in 377 K), lestene (Tratnik 1230 K) in krizmarij (Kregar 190 K), 1926: štiri svetilke (Kregar 500 K in 750 K), 1927: pluvial in paramenti (2600 K, 1200 K in 500 K), 1928: kip sv. Jožefa (2600 K), 1929: popravilo cerkvene strehe in svetilke za strežnike (Mihelič 480 K), 1930: prt za oltar Srca Jezusovega (45 K), 1931: zelena kazula (600 K), 1932: prestol (Götl, 564 K).

⁹⁷ Iz blagajniškega dnevnika za leta 1914–1932 (NŠAL, ŠAL/ŽA, Ljubljana – Sv. Peter, razne knjige, fasc. 9) naj izpostavimo naslednje izdatke: 1918: monštranca in ciborij (Zadnikar 400 K), obhajilna miza (Pengov 570 K) in okras cerkve (Kobilca 10 K), 1919: šmarnična slika (Helena Vurnik 3000 K), popravilo križevega pota (Pengov 300 K) in razne naprave (Kregar 894 K), 1920: obhajilna svetilka (Kregar 45 K), 1923: ogled zvonika (livar Krušič) in načrti

*Pogled iz Plečnikove cerkve sv. Cirila in Metoda v staro Krištofovo cerkev
(Naš Bežigrad 1940, str. 50).*

cerkve posegel tudi Jože Plečnik. Nekdanji pevski kor je skrčil na plosko arkado na dveh stebrih, vhod z Dunajske ceste je zakril z Antonovim oltarjem, zraven je postavil s stebroma obdan mozaik s podobo Križanja, ki je nekdanj krasil Seunigovo grobnico na pokopališču, temu nasproti pa Marijin steber s sliko Matere Božje z Jezuškom izpod čopiča Elze Obereigner. Na Krištofov oltar je namesto tabernaklja postavil sliko Juda Tadeja, delo Rika Debenjaka.⁹⁸

Ko je Sv. Krištof z ureditvijo novega pokopališča pri Sv. Križu na Žalah na začetku 20. stoletja prenehal biti ljubljanska pokopališka cerkev (to funkcijo je imel od leta 1779 dalje),⁹⁹ so leta 1923 zemljišče za cerkvijo zravnali in odstranili spomenike. Zaradi naraščajočega števila prebivalcev Bežigrada so cerkev v letih 1933–34 razširili s prizidano cerkvijo sv. Cirila in Metoda po načrtih arhitekta Jožeta Plečnika. Mojster je obe povezal z asimetričnimi arkadami, ki jih je odprl skozi severno steno Krištofove cerkve in s tem omogočil likovno zanimivo komunikacijo med obema prostoroma, trikotni vmesni prostor, ki je nastal zaradi različnih osi postavitve obeh enot, pa je uporabil za kapelo Žalostne Matere božje.¹⁰⁰ Obe cerkvi sta se v letih 1957–1958 morali umakniti Gospodarskemu razstavišču;

Plečnikovo so »prenesli« na novo lokacijo, skupaj z njo pa tudi nekaj kosov opreme stare cerkve sv. Krištofa. Najpomembnejši je nedvomno veliki oltar, ki so ga postavili k steni stranske »ladje« in kompozicijsko prilagodili novemu prostoru. Nastavek so znižali, zožali in uravnali: atiki so odstranili baldahin in kipe ter jo zreducirali na polkrožni zaključek z volutami, del ogredja z nosilnimi kapiteli so izrezali in ga prestavili na predelo (kar je konstrukcijsko nelogično), prostorsko razgibanost nosilnih elementov pa so nadomestili s plitvo linearnostjo. Baročna pričevalnost oltarja je bila s tem precej okrnjena, ohranjajo pa jo predvsem Cebejeva slika v niši ter kipa sv. Boštjana in Roka ob straneh. Kipi iz atike so zdaj v krstni kapeli; iztrgani iz baročnega okolja delujejo kot galerijski eksponati. Nastavek sta leta 1960 obnovila Mirko Šubic in Andrej Bruder, 1984 pa Gorazd Satler.¹⁰¹ Ob nastavku visita liki sv. Antona Padovanskega in sv. Terezije Deteta Jezusa, iz starega Sv. Krištofa pa so tudi Marijin steber, slika Juda Tadeja in mozaično Križanje.¹⁰² Cerkev sv. Cirila in Metoda na svojo nekdanjo družico spominja z sgraffitoma Izidorja Moleta na zunanjščini prezbiterija (1958) in Staneta Kregarja pod zvonikom (1967).¹⁰³

⁹⁸ Krečič, Sveti Krištof, str. 88–89; Razbočan, Kronološki prikaz, str. 29.

⁹⁹ Vrhovec, *Die wohlöbl. Landesfürstl. Hauptstadt*, str. 189; Vrhovec, *Dve predavanji*, str. 188. Posebej za pokopališče pri sv. Krištofu gl. NŠAL, KAL, fasc. 378.

¹⁰⁰ Prim. Stele, Hram slave, str. 68; Stele, Veliki načrti, str. 48–52; Zakrajšek, Od sv. Krištofa, str. 65; Plečnik, Stele, Trstenjak, *Architectura perennis*, str. 110–111; Krečič, Sveti Krištof, str. 83, 85; Prelovšek, *Plečnikovi knjigi*, str. 17; Hrausky, Koželj, Prelovšek, *Plečnikova Ljubljana*, str. 187–189.

¹⁰¹ Razbočan, Kronološki prikaz, str. 38, 39, 42, 45.

¹⁰² Pri cerkvi sv. Cirila in Metoda so na dvorišču razpostavljeni fragmenti kamnitega oltarja iz nekdanje Krištofove cerkve, vendar sodeč po kamnu niso del Kušvega nastavka, prim. Polajnar Frelih, *Baročni črni oltarji*, str. 77. V zvoniku vise trije zvonovi, ki so jih prenesli od Sv. Krištofa, posvečeni so sv. Krištofu, Jožefu in Antonu Padovanskemu, gl. Razbočan, Kronološki prikaz, str. 44.

¹⁰³ Razbočan, Kronološki prikaz, str. 39, 41.

Izidor Mole: Sv. Krištof, sgraffito na zunanjsčini prezbiterija, 1958, ž. c. sv. Cirila in Metoda, Ljubljana-Bežigrad (foto: Blaž Resman).

Stavbni razvoj Sv. Krištofa, kakor ga je bilo mogoče rekonstruirati na osnovi citiranih virov, deloma korigira dosedanje izsledke umetnostno-zgodovinske vede, hkrati pa odpira tudi nekaj novih vprašanj, ki ostajajo raziskovalni izziv za prihodnost. Isto velja tudi za opremo, zlasti za vprašanje avtorstva poznobaročnega velikega oltarja.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Za konzultacije se zahvaljujem dr. Damjanu Prelovšku in kolegici dr. Heleni Seražin, kolegu dr. Blažu Resmanu pa tudi za fotografske posnetke in pregled besedila. Za pripravo fotografskega gradiva za objavo se zahvaljujem kolegu Andreju Furlanu, za izris načrta cerkve sodelavcu Nejcju Berniku, za možnost ogleda in fotografiranja v bežigrajski cerkvi sv. Cirila in Metoda pa izrekam zahvalo tamkajšnjemu župniku p. Gregorju Kosu.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
 ŠAL/Šk. prot. – Škofijski arhiv Ljubljana, Škofijski protokoli, fasc. 10, 13, 16.
 KAL (Kapiteljski arhiv), fasc. 26, 42, 44, 46 b, 92, 140, 143, 164 a, 164 b, 378.
 ŠAL/Viz. – Škofijski arhiv, Vizitacije, fasc. 1, 2.
 ŠAL/ŽA (Župnijski arhiv), Ljubljana – Sv. Peter, razne knjige, fasc. 9, 25.
 SKL – Semeniška knjižnica Ljubljana
 rkp. 11, Dolničar, Janez Gregor: *Annales Urbis Labacensis*.
 rkp. 19, Dolničar, Janez Gregor: *Marianale Carnioliae seu icones miraculis clarae magnae Dei Matris Mariae inclty Ducatus Carnioliae*, 1691.
 rkp. 22, Dolničar, Janez Gregor: Drobni zapiski.

TISKANI VIRI

- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain*. Laibach-Nürnberg, 1689.

LITERATURA

- Dolinar, France: Bratovščina svetega Krištofa v Ljubljani. *Naša luč*, 47/7, 1998, str. 8.
 Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Prazupniji Stara Loka in Šentpeter pri Ljubljani*. Acta Ecclesiastica Sloveniae, 20, 1998, str. 305–368.
 Hrausky, Andrej, Koželj, Janez, Prelovšek, Damjan: *Plečnikova Ljubljana. Vodnik po arhitekturi*. Ljubljana: DESSA, 1996.
 Kemperl, Metoda: *Romanje in romarske cerkve 17. in 18. stoletja v osrednji Sloveniji. Topografske študije. Gorenjska z Ljubljano*. Ljubljana 1999 (tipkopis magistrske naloge).
 Kos, Milko: *Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice*. Ljubljana: »Kronika«, 1955.
 Krečič, Peter: Sveti Krištof in sveta Ciril in Metod. *Naš Bežigrad. Župnija sv. Cirila in Metoda Ljubljana Bežigrad ob šestdesetletnici 1934–1994* (ur. Franci Seničar). Ljubljana: Župnijski urad Ljubljana-Bežigrad, 1995, str. 78–94.
 Lavrič, Ana: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*, 1–2. Dela SAZU 32. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1988.
 Lavrič, Ana: *Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631–1632*. Acta Ecclesiastica Sloveniae, 12. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, 1990.
 Lavrič, Ana: *Vizitacije ljubljanske škofije 17. stoletja kot vir za umetnostno zgodovino*. Ljubljana, 1993 (tipkopis doktorske naloge).

- Lavrič, Ana: Ustanavljanje umetnostnih akademij v Ljubljani na pragu 18. stoletja. Statut Academiae trium Artium in Academiae inculcorum. *Acta historiae artis Slovenica*, 6, 2001, str. 67–82.
- Lavrič, Ana: The Iconography of Saints in the Baroque Ljubljana. Per imagines ... sanctos, quorum illae similitudinem gerunt, veneremur. *Acta historiae artis Slovenica*, 16, 2011, str. 45–69.
- Lubej, Uroš: Clerick Ludwig. *Saur Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 19. München-Leipzig 1998, str. 534.
- Lubej, Uroš: Ferrata Francesco. *Saur Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 39. München-Leipzig 2003, str. 20.
- Naňková, Věra, Lubej, Uroš: Ceresola Marcello. *Saur Allgemeines Künstlerlexikon. Die Bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*, 17. München-Leipzig 1997, str. 558.
- Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku*, 8: Register Krištofove bratovščine v Ljubljani 1489–1518. Ljubljana : Mestni arhiv, 1963.
- Plečnik, Jože, Stele, France, Trstenjak, Anton: *Architectura perennis*. Ponatis s kazalom. Ljubljana : DESSA, 1993.
- Polajnar Frelih, Nataša: *Baročni črni oltarji ljubljanskih kamnoseških delavnic*. Stična : Slovenski verski muzej, 2001.
- Prelovšek, Damjan: Ljubljanski baročni arhitekt Candido Zulliani in njegov čas. *Razprave I. razreda SAZU*, 15 (ur. Emilijan Cevc). Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986, str. 69–134.
- Prelovšek, Damjan: *Plečnikovi knjigi Architectura perennis, Napori*. Ljubljana : DESSA, 1993.
- Razbočan, Regalat (Franc): Kronološki prikaz ustanovitve in delovanja župnije. *Naš Bežigrad. Župnija sv. Cirila in Metoda Ljubljana Bežigrad ob šestdesetletnici 1934–1994* (ur. Franci Seničar). Ljubljana : Župnijski urad Ljubljana-Bežigrad, 1995, str. 7–77.
- Resman, Blaž: Šentjakobska cerkev v 18. stoletju. *Jezujski kolegij v Ljubljani (1597–1773)*. Zbornik razprav (ur. Vincenc Rajšp), Redovništvo na Slovenskem, 4. Ljubljana : Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998, str. 189–228.
- Resman, Blaž: Mački. *Acta historiae artis Slovenica*, 8, 2003, str. 85–108.
- Sapač, Igor: Baročni arhitekti na Slovenskem. *Arhitektura 18. stoletja na Slovenskem. Obdobje zrelega baroka*. Ljubljana : Arhitekturni muzej, 2007, str. 230–270.
- Stele, France: Hram slave pri Sv. Krištofu. *Dom in svet*, 46 (n. v. 1), 1933, str. 64–71.
- Stele, France: Veliki načrti. *Naš Bežigrad v luči zgodovine, kulture, gospodarstva* (ur. Vilko Fajdiga, France Jesenovec). Ljubljana : Stavbna zadruga »Bežigrajski dom«, 1940, str. 44–55.
- Stele, Melita: Ljubljansko baročno kiparstvo v kamnu. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 4, 1957, str. 31–70.
- Steska, Viktor: Kranjska Marijina božja pota pred 200 leti. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 9, 1899, str. 119–124.
- Steska, Viktor: Dolničarjeva ljubljanska kronika od l. 1660 do l. 1718. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, 11, 1901, str. 18–32, 69–97, 141–186.
- Steska, Viktor: *Slovenska umetnost. 1. Slikarstvo*. Prevalje : Družba sv. Mohorja, 1927.
- Steska, Viktor: Turška jama pri Sv. Krištofu v Ljubljani. *Kronika slovenskih mest*, 5, 1938, str. 139–140.
- Steska, Viktor: Iz nekdanjih dni. *Naš Bežigrad v luči zgodovine, kulture, gospodarstva* (ur. Vilko Fajdiga, France Jesenovec). Ljubljana : Stavbna zadruga »Bežigrajski dom«, 1940, str. 25–31.
- Stopar, Ivan: *Sprehodi po stari Ljubljani*. Ljubljana : Marketing 013 ZTP, 1992.
- Šerbelj, Ferdinand: Slikar Anton Cebej. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 13, 1977, str. 109–133.
- Šerbelj, Ferdinand: Katalog Cebejevih del. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 14/15, 1978/79, str. 81–113.
- Šerbelj, Ferdinand: *Anton Cebej 1722–1774*. Ljubljana : Narodna galerija, 1991.
- Štefanac, Samo: Peter Bezljaj (Petrus de Lubiana). *Gotika v Sloveniji* (ur. Janez Höfler). Ljubljana : Narodna galerija, 1995², str. 91–92.
- Vrhovec, Ivan: *Die wohlhlöbl. Landesfürstl. Hauptstadt Laibach*. Laibach, 1886.
- Vrhovec, Ivan: Dve predavanji o ljubljanskih pokopališčih. *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov* (ur. Luka Pintar), 3. Ljubljana : Slovenska matica, 1901, str. 176–197.
- Vrhovnik, Ivan: Arhivski poberki o nekaterih slikarjih in kiparjih 15. do 18. stoletja. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 2, 1922, str. 105–129.
- Vrišer, Sergej: *Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji*. Ljubljana : Slovenska matica, 1976.
- Zakrajšek, Kazimir: Od sv. Krištofa do sv. Cirila in Metoda. *Naš Bežigrad v luči zgodovine, kulture, gospodarstva* (ur. Vilko Fajdiga, France Jesenovec). Ljubljana : Stavbna zadruga »Bežigrajski dom«, 1940, str. 56–68.

S U M M A R Y

The Church of St. Christopher in Bežigrad, Ljubljana

The Church of St. Christopher stood in the Ljubljana field outside the city, near the so-called Turkish cave, which served as a starting point towards the Posavje region. The church was first mentioned in sources in 1476. In the 1490s it underwent a renovation, and in 1508–1509 the builder Peter Bezljaj built a new choir and two altars. The church, abandoned in the time of Protestantism, was re-consecrated in 1586 by Ljubljana Bishop Janez Tavčar, while his successor Tomaž Hren gradually restored it with the aid of citizens. In 1631 the church had three altars: St. Christopher's, Virgin Mary's and the altar of Christ (the Redeemer). According to the visitation records of 1668, it had a vestibule, a belfry, a wooden loft above the entrance and a new sacristy (built about 1662), while the two side altars and the altar in the vestibule had by then already been removed. An important change took place in 1688–1689 with the construction of a new nave. The work was begun by the builder Marcello Ceresola and continued after his death by Francesco Ferrata. In 1694 within the nave a vaulted loft was built resting upon columns. All stonecutting works were carried out by Matej Potočnik. The equipment was arranged only gradually. In 1696 Michael Cussa made the stone altar of St. John the Evangelist, which Francesco Bombasi complemented in 1707 with an antependium. The altar of the Four Evangelists was equipped with a painting by Ludwig Clerick in 1697 and with a painted antependium by Johann Baptist Hardt in 1707. The church's exterior was embellished by Andrej Jožef Jamšek, who painted an angel and a blind window, as well as gilded and coloured decorative elements on the roof. In 1707–1708 a new choir was added to the new nave; the name of its architect is not known, but judging from the ground plan, it may have been designed by Carlo Martinuzzi. In the choir a new main altar was built which provided a perfect place for the image of merciful Mary brought by a worshipper (most likely Francesco Antonio Menegaglia)

from Vienna in 1705. Before long the image became known as *Mater gratiarum*; it also became the centre of annual ceremony celebrated on the feast of the Virgin's Name. In 1709 an image of John of Nepomuk was set out in the church, who after beatification (1721) until spring 1722 obtained his own stone altar. In 1740–1741 the builder Gregor Maček vaulted the nave; the interior of the church thus obtained a more mature Baroque look, while the exterior retained the characteristics of the 17th century. The church's equipment underwent renovation during the 1760s. The sculptor who still remains anonymous constructed a new main altar and the altar painting was made by Anton Cebej in 1765. The pulpit was gilded by Jožef Eisenbichler (Raisenbichler) between 1766 and 1768. Other major commissions were made in the second half of the 19th century. For the two side altars Miroslav Tomc painted the Four Evangelists in 1872 and St. John of Nepomuk in 1873. The high altar underwent renovation at the same time as well (1873). In 1879 the niche in the façade above the main entrance was decorated by a statue of the titular saint made by the sculptor Matija Tomc. In the first half of the 20th century the church came into possession of the paintings of St. Anton of Padua, the work of Stane Cuderman, St. Theresa of the Child Jesus, the work of P. Blaž Farčnik, and a painting for the May devotions by Helena Vurnik (1919). The communion table (1918), the Holy Sepulchre (1925) and other sculptural works (1923) were made by Ivan Pengov, and metal ornaments for the church (especially lamps) were the work of Ivan Kregar (1919, 1925, and 1926). After the new Žale cemetery was built at the Holy Cross in the early 20th century, St. Christopher no longer served as Ljubljana's cemetery church (which had been its function ever since 1779), and the plot of land behind the church was levelled and cleared of monuments in 1923. Due to the rising number of inhabitants of the Bežigrad district, the church was expanded in 1933–34 with the adjoining Church of St. Cyril and Methodius according to the designs of architect Jože Plečnik. However, in 1957–1958 both had to give way to the Exhibition Centre; Plečnik's church was »moved« to a new location, together with a few items of equipment from the old Church of St. Christopher.